

Halász Tamás „TAKARÍTOTTUK A ROMOKAT ÉS VIGYOROGTUNK...”
Beszélgetés MÁK MAGDÁVAL – I. rész

Mák Magda táncművész, pedagógus 1936-ban lett a Magyar Királyi Operaház tagja, s kereken negyven évet töltött el a társulat tagjaként. Megalakulásától kezdve, évtizedeken keresztül tanított az Állami Balett Intézetben. Élettörténete nem csupán a XX. századi magyar balett iránt érdeklődők számára szolgálhat komoly adalékokkal, de hű és izgalmas képet ad kora történelmi és társadalmi viszonyairól is. Személyében bölcs, szellemes, pártatlanul friss szellemű mesélővel találkozhat most az olvasó. Mák Magda, aki lapunkat évek óta pártoló barátságával tiszteli meg, két részes életútinterjúban mesél pályatársairól, mesterekről, kivételesen érdekes életéről. Az első részben a II. világháború végéig jutunk el élettörténetében.

Nyitra mellől kerültem föl Pestre, Lehenyusztárról, ahol háromszáz holdja volt a nagyapámnak, aki korábban a nyitrai püspöki uradalom jószágigazgatója volt: több ezer holdat felügyelt, az összespórolt pénzéből vette meg a birtokot. A szüleim nagyon korán meghaltak, édesanyám gyermekágyi lázban másfél éves koromban – rá egyáltalán nem is emlékszem –, édesapám pedig négyéves koromban, tüdővészben. Ezeket a betegségeket akkor még nem tudták gyógyítani. Így kerültem nagyapámékhoz. Arról már döntöttek korábban, hogy hatéves koromban Budapestre küldenek rokonokhoz és itt fogok iskolába járni. Soha nem éreztem azt, hogy árva vagyok. A Margitok iskolájába (Redemptorissza Szerzetesnők Szent Margit Leánygimnáziuma) írtattak be, a Ménési útra, egy nagyon jó helyre, mert a család ehhez ragaszkodott. Két évig jártam oda, de nagyon drága volt, úgyhogy átírtattak a népiskolába, mert ott nem kellett fizetni. Ott is két évig tanultam, aztán felvettek az Operába, és akkortól magánúton végeztem a gimnáziumot. Közismereti oktatás ugyan ott is volt, de az nem volt elég. Azt mondták, hogy nekem gimnáziumot kell végezni.

Kicsi gyerek voltál, amikor először játszottál közönség előtt...

A Margitoknál csináltak egy előadást, elsős koromban, *A megfagyott gyermek*¹ címmel. Ez eredetileg egy nagyon megkönnyeztető, szépséges mozifilm volt, a félárva kislány játszó Pécsi Gizivel a főszerepben, amit akkor mindenki látott. Ennek történetét dolgozták fel az apácák. Én kaptam a címszerepet, de a nővér rákérdezett: „de te tényleg árva vagy, meg fogod tudni csinálni?” Megcsináltam, mindenki sírt az előadáson, én nem.

Képzeld el, milyen lehetett bekerülni nekem – mit szépsűnk –, Bivalybürgözdrről, az erősen tótos akcentussal (ott, ahol nevelkedtem, így beszéltek magyarul) csupa jól szituált úrigyerek közé. Soha nem bántottak a származásom, a beszédem miatt, s megkaptam ezt a főszerepet. Jól játszhattam, emlékszem, sikerélményt jelentett a sok zokogó szülő, a nevelőszüleim gratulációja...

Másodikos lehettem aztán, amikor pár iskolatársammal szerveztünk egy társaságot, a Napsugár Gárdát és írtunk magunknak indulót. Én lettem a „vezér”: Mózer Mária Magdolna (a Mák a művésznevem) – ez így benne is volt az indulóban.

Hogyan kezdted táncolni?

Nem volt semmiféle mintám, sem előképem. Hét éves lehettem, amikor nevelőapám megjegyezte: „Olyan jól ugra-bugráll ez a Magdi, veszünk neki egy gramfont meg lemezeket”. Megkaptam, bekapcsolták és én előadtam nekik mindenféléket. Látták, hogy jól mozgok, hajlékony vagyok, eldöntötték, hogy elvisznek megmutatni az Operaházba, de előbb mégis tanulnom kéne egy kis balettet. Utánanéztek az akkoriban működő iskoláknak

¹ A filmet Orsi Mária (Eötvös József verse nyomán írott) forgatókönyve alapján 1936-ban, Balogh Béla rendezte, főszerepét Pécsi Gizi játszotta. (Azonos címen már 1921-ben is készült játékfilm.)

és kiválasztották Brada Edét², a Brada bácsit. A Vámház körútról nyíló, kis utcában volt az iskolája. Megnézett,,guuugolni” – mondta, aztán csináltuk a pliéket, a mindenféle pozíciókat. A balettet tanító Brada bácsi fia, Rezső³ – akkoriban a Magyar Királyi Operaház táncosa és balettmestere – akrobatikát oktatott ekkor az apja iskolájában. Engem persze az ő órájára is be kellett ám íratni. Rezső már ennek az évnek a végén kiválasztott négyünket, két nagylányt: Bartos Irént⁴ – aki akkor már egyfajta kiségitő táncos volt az Operában – és Dybas Pálmát, meg két gyereket: Ákos Editet és engem, kilenc évesen. Készített nekünk egy akrobatikus négyest, a jelmezeket Bradáék csináltatták meg hozzá, hiszen ez az iskola produkciója volt. A nevelőapám, dr. Benárd Ágoston⁵ képviselő volt Veszprémben, szeretett volna nekem egy magyar szólót: egy gálára készültek, valami nagy hajcihőre az új polgármester beiktatásának alkalmából és azt akarta, hogy azon én is fellépjek ezzel a számmal. Brada betanította a táncot, iparművészek csinálták meg a ruhámat: gyöngyökkel kihímezett piros pruszlikom volt és fehér rakott szoknyám, puffos ujjaim, piros cipőm és pártám. El is jártam az én kis táncomat – de egyáltalán nem emlékszem már, hogyan zajlott le. Ez a magánszólóm aztán bekerült a Brada-iskolai vizsgaelőadásunkba is, akárcsak az akrobatikus négyesünk.

Mennyire volt természetes akkoriban, hogy egy nagypolgári család ilyen határozottan és tudatosan segítse a táncosi pályára a gyerekét?

Az első nevelőapám igazi világfi volt. Politikus és ortopéd orvos, aki ránézett a lábamra, ha megmutattam neki, mit tanultunk, megcsináltam az első pozíciót, „beejtett” bokával, ahogy a gyerekek szokták és azonnal korrigált, komoly hozzáértéssel. „Ahhoz, hogy ezt ellensúlyozzuk, tessék szíves párhuzamos lábakkal relevéket csinálni, meg kis galacsint tenni a lábujjaid közé és így járkálsz tíz percet körbe-körbe, nyáron meg a kavicson fogsz szaladgálni, nem hagyunk neked lúdtalpakat növeszteni. Tessék figyelni arra, hogy az összes lábujjad rajta legyen a földön” – máig emlékszem az intelmeire. Meglátta bennem a tehetséget, az alkalmasságot és a maga szaktudásával segített. Amikor odaálltam Brada bácsinál a rúdhoz, attól a pillanattól kezdve soha többé nem tudtam improvizálni. Előtte, gyerekként meg mást se csináltam. Onnantól kezdve meg már nem akart semmi az eszembe jutni, kötve voltam ahhoz, amit tanultam.

Mennyi idő múlva felvételiztéL aztán az Operába?

Már a következő évben, azaz 1936 szeptemberében. Fel is vettek. Kőszegváry Margitn⁶l, azaz, ahogy mindenki hívta: Titi művésznőnél kezdtem, mint az összes újak. Akkor került az Operához Nádasi Ferenc⁷ balettmesternek, de hozzá csak azok jártak, akik már az előző évben is balettkari növendékek voltak. Hiába voltam újonc, rögtön, már októberben színpadon voltam.

Mi volt az első szereped?

A *Rip van Winkle*⁸ című operettben voltam egy kis manó. Rettenetesen utálatos jelmezünk volt, a ruha meg a sapka vastag posztóból, izzadtunk benne. Volt egy kislány, Rétay Irénke, aki, amikor bekerültem az Operába, mondták: nagyon beteg. Egy nap pedig jött a halálhíre. Ekkor zajlottak a *Szent fáklya*⁹ című Dohnányi-darab próbái, amelyben mindenféle lányok is táncoltak sárga ruhában, sárga parókában, dróttal kimerevített, ágaskodó kis copfokkal. Ebbe a darabba állítottak be engem, szegény Irénke helyére. Ez azt jelentette, hogy én voltam az első, aki a színpadra bement. A karmesterre kellett indulni, majd megállni egy lábon. Nekem beintésre kellett, kezdő koromban, 1936 októberében megjelennem színpadi jobbról, elsőként az Opera színpadán. Borzasztó izgalmas volt ez, tizenegy évesen.

Nádasihoz a második operai évvedben kerültél.

Otthon mindig elpanaszoltam: mindenki jár a mesterhez, csak én nem. Ha beíratnának, tanulhatnék és többet tudnék. A második nevelőapám erre elment hozzá és – mint mondták –, lekezelően beszélt vele, akiért az összes szülő ájultan rajongott. Ez a kezdetektől aztán nem tett jót persze az én helyzetemnek: jön a főorvos úr, vágvecsey dr. Babó Tivadar, és ezt az istenséget lekezeli. . . ne felejtjük el, ez a Horthy-korszak. A családunk a jobb középosztályhoz tartozott, a Nádasi meg egy művész volt, az előbbi kaszt számára nem volt egy „valaki”.

^[1] Brada Edé (1879-1955) Bécsi születésű táncos, koreográfus és neves balettmester, 1902-től a Magyar Királyi Operaház szólistája. Hírneves iskolájában számos kiváló táncművész kezdte pályáját

^[2] Brada Rezső (1906-1948) B. Rezső fia, táncos, koreográfus, balettmester, 1921-től a Magyar Királyi Operaház táncosa, 1934-től koreográfusa, majd a társulat balettmestere, később maga is rangos magániskolát vezetett.

^[3] Bartos Irén (1917-1981) Táncos, koreográfus, balettmester. 1932-től a Magyar Királyi Operaház tagja.

^[4] Benárd Ágoston (1880-1968) Orvos, politikus. 1920-tól államtitkár, majd miniszter. Az 1930-as végén visszavonult a politikai életből.

^[5] Kőszegváry Margit (?-?) 1928 és 1945 között a Magyar Királyi Operaház táncitanítója

^[6] Nádasi Ferenc (1893-1966) Táncos, koreográfus, pedagógus. Gyerekkorától mulatókban és orfeumokban táncolt, 1913-ban a Magyar Királyi Opera táncosa lett. Másfél évtizednyi külföldi működés után, 1937-től az opera balettmestere lett. Magániskolájában, majd 1950-tól az Állami Balettintézet vezető tanáráként táncosi generációkat nevelt fel.

^[7] Robert Planquette operáját 1935 decemberében mutatta be a Magyar Királyi Operaház, Nádasy Kálmán rendezésében.

^[8] Dohnányi Ernő Rurallia Hungarica és Szimfonikus percek c. műveire, Brada Rezső koreográfiájával készült táncmű, bemutatója 1934 decemberében.

A táncosi hivatás ezekben a körökben nem bírt nagy presztízzsel. . .

Akkor nem. Nekem gyerekkoromban két nevelőapám volt: az első dr. Benárd Ágoston, ortopéd orvos, képviselő, a nagynéném férje. Ő írta alá magyar részről a trianoni békeszerződést. Abban az időben ő volt a magyar miniszteri kar legfiatalabb tagja, a népjóléti tárcát vezette. A magyar küldöttséget vezető Apponyi Albert gróf őt cipelte ki magával – persze, senki nem akarta aláírni. Rá, mint legfiatalabbra ráparancsoltak, meg kellett tennie. Az aláírást követően a tollát összetörte és lehúzta a vécnén. Ezt követően ezt a tollat ereklyeként eladták legalább hússzor. Tőle, első kézből tudom azt, hogy az eredetinek valójában mi lett a sorsa.

A nagynénémnek, Jókay Etelkának az előző házasságából négy gyereke volt. A három fia: Staud Géza¹⁰, Staud Iván és Staud László, a lánya pedig Staud Klára, Clarisse. Benárd Ágoston ugyancsak négy gyerekkel érkezett a házasságba. Ők már mind felnőttek voltak, amikor szüleik magukhoz vettek és az anyám jussából neveltek engem, míg azt a pénzt az én otthon maradt rokonaim szépen el nem pucolták. Ágost bácsi egy darabig szívességből, ingyen tartott engem, aztán elváltak a nagynénémmel, s ekkortól Clarisse és a férje, vágvecsei Babó Tivadar lettek az új nevelőszüleim. Ennyit háttérül ahhoz a mondathoz, hogy Ágost bácsi tudott volna viselkedni Nádasival szemben. Tivadarnak ez nem sikerült. Néha ilyen kis hülyeségek képesek döntően befolyásolni az ember életét.

Ennek fényében, sajnos a kezdettől nem voltam nála egy grata persona. Nádasi kedvence, akiből mindenképpen táncosnőt akart nevelni, Csinády Dóra¹¹ volt. Engem, az én hiányosságaimat nem javította a balett-teremben: másokkal foglalkozott. Úgy gondolhatta, jobb, ha nem kerülök előtérbe. Akkoriban ezt nem vettem észre, hiszen gyerek voltam, csak később láttam át. Erről ennél többet nem is akarok mondani. Nádasi jó pedagógus volt, aki az akkori viszonyokhoz mérten nagyon sokat tudott. Ki tudta hozni a maximumot a növendékeiből és jó kiképzést nyújtott. Harangozó Gyula¹² darabjaiban aztán már mindenütt ott voltam. Voltak ilyen rajongói körök, a „Harangozó-mutyi”, meg a „Nádasi-mutyi”. Én abban az időben még mindkettőbe beletartoztam, később aztán már beláttam, amit be kellett.

Milyen volt a viszony Harangozó és Nádasi közt?

Fogalmam sincs, mi erre nem láttunk rá, de nem voltak rosszban. A helyzet egyértelmű volt: előbbi akkor csak koreográfusként, utóbbi csak pedagógusként működött. Nem zavarták egymás köreit.

Hol zajlott az oktatás?

Abban az időben a Hajós utca és az Andrásy út sarkán még az Opera kávéház működött, amit csak 1950-ben sajtátítottak ki, s alakítottak ki benne előbb egy, majd még egy balett-termet. Az első a Hajós, a második az Andrásy út felé nézett. Az emeleten pedig Plank Bellának volt egy magán táncterme, amit szintén kisajátítottak. 1950 után az Upor-ház, más néven Drechsler-palota (a későbbi Balettintézet) egész földszintjét, az egykori kávéházat általános iskolának használták, a félemeleten pedig két terem alakítottak ki, meg különböző irodákat. Nádasiék az épület első emeletén laktak, ott volt a privát balett-termük, amit szintén kisajátítottak aztán – na, ide jártam akkoriban én.

Milyen szerepeket játszottál még a korai időkben?

Harangozó betanított nekünk a *Faust*ban¹³ egy kis „néger” táncot, isteni volt, kaptuk tőle a csokoládét, meg bőven a dicséretet. Jan Cieplinski¹⁴ koreográfijában, *A játékdoboz*ban¹⁵ egy baba-szerepet, egy szólót kaptam. Jól emlékszem rá, mennyire komplikált volt a darab zenéje (Debussy). Cieplinski is sokat foglalkoztatott. *A József legendában*¹⁶ volt egy fátyoltánc, hatan csináltuk, ebben az előadásban volt Ottrubay Melindának¹⁷ egy nagyon szép szólója, úgy emlékszem, valamiféle kígyó-tánc, Bordy Bella¹⁸ volt Putifárné, a címszerepet Tatár György¹⁹ táncolta. Cieplinskinek ez egy nagyon jó balettje volt. Ezekben az években voltam tizenégy-tizenöt éves: ahogy cseperedtem, bekerültem szépen a felnőtt táncosnők közé.

^[1] Staud Géza (1906-1988) Színháztörténész, az irodalomtudományok doktora, dramaturg.

^[2] Csinády Dóra (1925-2013) Táncművész, pedagógus. 1940-ben lép fel először a Magyar Királyi Operaházban, 1946-tól a társulat tagja, korának vezető táncművésze. 1956-ban emigrál, Ausztriában, majd Nyugat-Németországban él, táncol és tanít, 1970-ben nyit tánciskolát Hannoverben.

^[3] Harangozó Gyula (id.) (1908-1974) Táncos, koreográfus, balettmester. 1926-tól a Magyar Királyi Operaház tagja, rendkívüli tehetségű táncos. 1935-től koreográfál, a magyar nemzeti balett megteremtőjeként tartjuk számon. 1950 és 1960 között a Magyar Állami Operaház balettigazgatója.

^[4] Bemutatója, új betanulásban, Oláh Gusztáv rendezésében: 1939.

^[5] Jan Cieplinski (1900-1972) Lengyel táncos, koreográfus. A Magyar Királyi, majd Magyar Állami Operaházban 1931-1934 és 1937-1948 között működött, nevéhez számos kiemelkedő koreográfia fűződik.

^[6] Debussy zenéjére készült táncmű, koreográfóját Jan Cieplinski készítette, 1936 márciusában mutatták be.

^[7] Szimfonikus táncköltemény Richard Strauss zenéjére. Bemutatója 1944 márciusában.

^[8] Ottrubay Melinda (Esterházy Melinda hercegné) (1920-2014) Táncművész, 1935 és 1946 között a Magyar Királyi, majd Magyar Állami Operaház magántáncosnője, a társulat egyik vezető művésze. 1946-ban, Esterházy Pál herceggel történt házasságkötése után befejezte táncosi pályafutását.

^[9] Bordy Bella (1909-1978) Táncművész, színész, pedagógus. 1924-től négy évtizedig a Magyar Királyi, majd Magyar Állami Operaház vezető művésze.

^[10] Tatár György (1921-2005) Táncművész, koreográfus. 1940 és 1947 között a Magyar Királyi, majd Magyar Állami Operaház tagja. 1947-ben feleségével, Patócs Kató táncművésszel az Egyesült Államokba emigrált, ott tanít, magániskolát tart fent.

Mák Magda növendékeivel (Magyar Gizi, Péter Zoltán, Metzger Márta, Szűcs Györgyi, Koronczi László, Ramshorn Gizella) 1965-ben, az Állami Balett Intézetben

Mák Magda tanít, 1970, Állami Balett Intézet

Ekkoriban mutatták be a *Sakuntalát*²⁰ Sallay Zoltánnal²¹ – akkoriban mindenben a Sallay Zoli volt –, aztán megcsinálta Harangozó a *Nilusi legendát*²², abban rabszolganőt táncoltam.

Milyen volt a közeg, mennyire barátkoztatok a társulaton belül?

Nagyon jóban voltam Csinády Dórával, Anda Margittal, Erdélyi Alice-szal, Éhn Évával²³ – ez volt a mi korosztályunk az Operában. Kováts Nóra, Patócs Kató, Lakatos Gabriella (és persze, Csinády) rögtön kitűntek közülünk, ők nem voltak benne annyira a mi truppunkban. Kialakult egy hierarchia, melyben egyértelművé vált, hogy kik azok, akik érdekesebbek, a technikai tudásuk magasabb szintű.

Kik voltak a példaképeitek? Milyen viszonyban voltatok övelük?

Vera Ilona, Ottrubay Melinda és Szalay Karola, a női szólisták, akik nagyon aranyosak voltak velünk, jó volt velük a viszonyunk. Az idősebb korosztályhoz tartozó táncosnők, mint Pintér Margit, Hamala Irén, vagy Horváth Erzsi, ha megvolt egy-egy vizsga, összeszedtek minket, engem például elvittek fagylaltozni.

Mennyire élted meg tizenévesen a szellemiséget, amit akkor olyanok határoztak meg az Operában, mint Oláh Gusztáv, Nádasdy Kálmán, vagy Ferencsik János?

Nagyon érdekes volt, ahogy ez az egész lassan beszivárgott az ember gondolkodásába. Ne gondolj valami tudatos folyamatra. Abban a pillanatban, ahogy beléptünk az épületbe, egy olyan fegyelem vett körül minket, aminek a legapróbb részletei is pontosan szabályozottak voltak. Az, hogy hogyan köszönsz másoknak, hogyan beszélgetsz a többiekkel, Bertától, a liftestől a szólistákig. Beszálltunk a liftbe, ott állt mellettünk Oláh Gusztáv²⁴, beszélgettünk, kiszálltunk a harmadik emeleten. . . belekerültünk egy közegbe, ahol jól éreztük magunkat, de szigorú törvények uralkodtak, amelyeket be kellett tartani. Emlékszem a főügyelőre, Butz bácsira (Butz Károly), aki nagyon érdekes figura volt a malaclopó köpenyében, különös kalapjában, kecskeszakállával, sétabotjával – olyan legendás alaknak számított ő is, mint Berta a liftes. Nagyon tudott üvöltözni, ha valaki rossz helyen állt a kulisszában, vagy kilátszott, útban volt: tartottak-tartottunk tőle, mégis mindenki szerette.

Olvasható visszaemlékezésekben, hogy nem is sokkal az Operába kerülésed előtt még könnyörtelenül fegyelmeztek a balettmesterek. . .

Erről mi már csak elbeszélésekből hallottunk. Nádasinak is volt egy botja, de ő csak a taktust ütötte vele. Ütésről, böködésről már abban az időben szó sem volt. Egyszer emlékszem igazán feszült pillanatra: Nádasí valakit kizavart a teremből és a földhöz vágta a székét. De ez volt a legtöbb.

Tegezett titeket Nádasí?

Természetesen. De különben mindenki mindenkit tegezett. Mi a mestert természetesen nem, ez elképzelhetetlen lett volna, hisz ő volt a szentség maga. Vera llust²⁵ is borzasztóan tiszteltük: ő volt a férje, Harangozó Gyula asszisztense, betanításokat csinált. Ottrubay Melindát is tegeztük: kedves, finom nő volt, jól nevelt, igazi úrilány.

Milyen volt az operabalett struktúrája a háború előtti időkben?

Voltak a szólisták és a kar, amely négy quadrille-ra volt osztva. Rajtuk kívül pedig az ösztöndíjasok, ők voltak az ötödik. A szólisták közt pedig a kiemelkedő táncosok, a nők közt Ottrubay és Vera Ilona. A nagyon jó nevű Bordy Bella hozzájuk képest sehol nem volt tánctudásban. Remek egyéniség volt, magyaros dolgokat nagyon jól tudott táncolni (mint a *Magyar ábrándok*, a *Csárdajelenet* szerepeit), jó karaktertáncosnő volt.

Az első operaházi éveid idején tűntek fel az első jelentős férfitáncosok közül többen is.

Így van. Sallay Zoltán és Zsedényi Károly voltak a *danseur noble*-ok akkoriban. Kőszegi Ferenc és Csányi László inkább karaktertáncosnak számítottak. A frissen érkező fiatalok közt volt Tatár György, Vashegyi Ernő és Tóth László. A legrégebbi jelentős férfitáncosnak az én korai időmben Brada Rezső számított, amikor én odakerültem, ő már nemigen táncolt, inkább próbavezető balettmesterként működött, és ő tartotta „kordában” a baletteket – most asszisztensnek nevezzük ezt a szerepkört.

^[1] Jan Cieplinski táncműve, Goldmark Károly zenéjével. Bemutatója: 1946 április.

^[2] Sallay Zoltán (1914–1984) Táncművész, 1929-től a Magyar Királyi, majd Magyar Állami Operaház tagja, vezető szólistája. 1967-ben vonul vissza.

^[3] Harangozó Gyula táncműve Takács Jenő zenéjével. Bemutató: 1940 május.

^[4] A csak felsorolásban említett művek általános, illetve művészek életrajzi adatait lásd a szaklexikonokban.

^[5] Oláh Gusztáv (1901-1956) Rendező, díszlet- és jelmeztervező. 1921-től a Magyar Királyi Operaház tagja, mint scenikai főfelügyelő és főtervező, majd főrendező, 1941-től másfél évtizedig vezető főrendező, az Operaház XX. századi történetének egyik legnagyobb hatású alkotóművésze.

^[6] Vera Ilona (1911-1943) Táncművész, 1932-től tragikusan korai haláláig a Magyar Királyi Operaház magántáncosnője.

Mennyire voltatok kapcsolatban a nagy, már nem aktív elődökkel? Néztek titeket?

Misley Anna²⁶ járt be időnként, az öltözőben mondott nekünk egypár szót, rá jól emlékszem, meg a gyönyörű szép lábára. Rajta kívül mást nem tudok felidézni. Tanítani sem jártak vissza: volt Nádasí és voltak a próbavezetők.

A háború előtti időkben, tizenévesen hányszor voltál színpadon?

Sokat, mert az operákban statisztáltunk is. Minden nap bent voltunk, minden nap volt gyakorlatunk, még szombaton is. Vasárnap pedig általában két előadást is tartottak: az első nem délelőtt ment, hanem délután. Volt valami kis szünet, aztán jött az esti előadás: ilyenkor nem is mentünk haza, hanem vittük a kajánkat. Voltak a tehetősebb családok gyerekei, például Anda Margit, ők kis bőrönddel jöttek, benne négy rántott hús, négy almás pite, mi, szegényebbek meg csak néztünk az egy sonkás zömlénnkel, meg az egy szem almánkkal.

A harmincas évek végétől egyre mostohább idők jöttek. Sorra vezették be a faji törvényeket, az ország belépett a háborúba. Mit érzékeltetek ebből gyerekként az Operában?

Voltak, akiket zsidóként elküldtek a társulattól: a törvények Hidas (Bruckner) Hedviget és a testvérét, Bruckner Annát érintették közülünk így. Mások, félzsidóként még maradhattak, de a nevük már nem szerepelhetett a plakátokon. Kevés dologra emlékszem: a háború után akkora volt a szemléletváltozás, hogy ezek a rémes dolgok egyszer és mindenkorra feledésbe is merültek.

Az Opera pincelabirintusában emberek tömegei vészelték át az ostromot – sorsukról a közelmúltban elhunyt táncművész, Erdélyi Hajnal²⁷ nagyszerű könyvéből tudhattunk meg értékes részleteket. A kötetben a pince egykori lakóinak vázlatos névsora is olvasható. Innen tudom, hogy abban a tömegben ott voltál Te is. Szemben laktunk az Operával, az Andrásy út 27. harmadik emeletén, a szép, loggiás saroklakásban²⁸, a férjemmel, Sallay Iván²⁹ hegedűművésszel. Tizenyolc évesen én már férjnél voltam ugyanis. Anyósom és a nővére a közelben laktak, albérletben. 1944. július 2-án nagy bombázás volt, mi pedig halálfélelemben rohantunk hozzájuk, hogy megvannak-e – szerencséjük volt, a házuk sértetlen maradt. A szentestét mi még a lakásban töltöttük: az oroszok már a közelben voltak, hatalmas robbanásokat hallottunk, a zárótűzet. Ekkor már nálunk lakott Szőke Tibor korrepetitor és a felesége, Kisteleki Vali: ők hallottak róla, hogy sokan behúzódtak az Operaház pincéjébe. Karácsony első napján beköltöztünk mi is, de anyósomnak és testvérének a mi házunk földes pincéjébe kellett menni, a fa meg a szén mellé. Iván nagynénje aztán az ostrom idején meghalt: már a pincében, az Opera asztalosai raktak össze neki koporsót, amit a férjem golyózáporban cipelt át, hogy aztán a mi pincénkben el tudja temetni, az édesanyját pedig áthozta hozzánk, az Opera pincéjébe. Az egyik páholyból hoztunk le neki is egy kanapét, hogy le tudjon feküdni. Mi is ilyeneken aludtunk.

Mennyien voltak lent, amikor megérkeztetek?

Nem tudom neked megmondani. Én csak arra figyeltem, hogy meg tudja főzni, de nagyon sokan lehettünk. Két sparhelt volt, azon főzött az összes ember, szerencsére volt lent tüzelő. Ott kellett mellette állni, mert ha odébb mentél, azonnal félrerakta valaki a fazekadat. Iszonytató meleg volt és ki kellett várni a sorunkat. A sparhelten pedig csak a lukon fő meg az étel, a szélén nem.

A felszabaduláskor, amikor jöttek az oroszok, mi még a pincében laktunk: ment a hír a zabrálásról, megerősakolásról. Meg volt szervezve, hogy ha dörömböltek a kapun, mi nők spriceltünk föl az emeletre. Nekem megvolt az állandó búvóhelyem az első emeleten, az igazgatói szoba mellett. Volt ott valami irattár, hatalmas, széles szekrényekkel, amik tele voltak hivatalos papírokkal. Én fel tudtam kapaszkodni a polcokon, fent pedig el volt nekem rendezve egy paplan, oda már nem lehetett fellátni. Ha jött a riasztás, hogy érkeznek az „orosz vendégek”, felrohantam és ott feküdtem, amíg a férjem értem nem jött. Mosakodni az első emeleti, nézőtéri végébe jártam, ha nem volt légiriadó – meglepő módon nem volt elzárva a víz, folyt a csapokból, a vécék is működtek.

Te, én az egész pincéből igazán csak a bablevesre emlékszem és a smarnira – ezeket tudtam főzni – meg, hogy folyt rólam a víz, amíg őrizem a kaját. Meg emlékszem a húslevesre, amit a lóblő főztem, amikor fölszabdalták és mi is kaptunk belőle egy darabot. Volt ugyanis egy lelőtt ló, egy kicsit messzebb az Operától, de páran kimentek és odahúzták az épülethez és szétosztották a húsát.

Az Opera megsérült az ostrom alatt?

Volt egy belövés fönt, meg egy másik a királyi páholy mellett. Kicsi sérülések voltak, de elég ronda károkat okoztak. Az ostrom után, amikor rendet csináltunk, bizony talicskával kellett lehordani a törmeléket.

^[7] Misley Anna (1905-1979) Táncművész, pedagógus, 1921 és 1930 között a Magyar Királyi Operaház tagja, Angelo (Funk Pál) fotóművész felesége

^[8] Erdélyi Hajnal (1935-2014) Táncművész. Visszaemlékezése, az Emlékkönyv az Operaház óvóhelyéről (Corvina, 2011) az 1944/45-ös ostrom idején, az Operaház épületében történt események egyedülálló dokumentuma.

^[9] A lakásba később a Fischer-család költözött, itt működik ma Fischer Iván Lakásszínháza

^[10] Sallay Iván (1913-1994) Hegedűművész, 1936 és 1945 között a Magyar Királyi Operaház zenekarának tagja.

Szülögyi
MÜTEREM
BUDAPEST
LENIN UTY. 42. 721-222-873

Mák Magda, 1952

Vajda M. Pál
fotóművészeti műterem
Budapesti Duna-part u. 51.

Mák Magda, 1941

Hogy jöttek be az oroszok az épületbe?

Egyszer csak jött valaki, és hozta a hírt, hogy itt vannak. Aztán bejött egy katona, majd utána a többi, és jött egy ezredes, aki rögtön kereste Kodály Zoltánt és küldetett neki élelmiszert. Tudták ugyanis, hogy ő is ott van lent, a pincében. Én nem találkoztam vele, Erdélyi Hajnal, aki a könyvet írta a pincében eltöltött hónapjainkról, viszont igen: ugyanabban a helyiségben lakott ugyanis a családjával, mint Kodályék: a statisztaöltözőben, amiből egy függönnyel két lakrészt csináltak.

Mikor és mire jöttetek fel a pincéből?

Összesen hat hétig lehettünk lent: január végén. Nekiálltunk takarítani a romokat és közben vigyorogtunk. Lélegeztünk. Csodálatos volt, igenis: felszabadulás volt. Elmondhatatlan gyönyörűséget és könnyűséget éreztünk mindazok után, amit végig kellett csinálnunk. A nyilasokkal, a feljelentésekkel, a zsidóbújtatással – mi egy hétig a férjem barátjának, Horváth Dénesnek az édesapját, egy ezredest bújtattuk, mielőtt beköltöztünk a pincébe.

Míg lent voltunk, a házunk előtt, a sarkon felrobbant egy lánctalpa bomba: a lakásunk fölött beszakította a tetőt, egy nagy luk tátongott a falban. A bútorok összetörték, a sarokszoza közepén két hatalmas gerenda hevert. Jött Fodor János³⁰, a csodálatos baritonista, aki jó erőben volt, ő szerzett bakokat és fűrészelt és felvágta a fát. A fele maradt nekünk, tüzelni, a felét pedig elvitte ő.

Mikor játszottatok először?

Február 24-én délelőtt, a Magyar Színházban tartottuk meg az első előadást, az Opera társulata és vendégek is felléptek. Március 15-én pedig már az Operaházban is volt előadás, mégpedig a *Bánk bán* második felvonása.

Te mikor léptél először színpadra a háború után?

Mi már a pincében is táncoltunk. Lejöttek előbb mindenféle nyilas vezetők, hogy kérnek egy előadást, énekeljenek, meg táncoljanak: Wotant kapták, meg ilyesmiket, a lenti ruhatárban tartottuk meg. Ott volt pár táncos, Tatár György, Vashegyi Ernő, Patócs Kató, Pásztor Vera meg én, a korrepetitorok meg zongorán kísérték. Aztán hamarosan jöttek az oroszok, azok is műsort kértek, nekik az *Igor herceg* ment, ugyanott. Kint az utcán meg még lóttek. Néhány énekest később elvittek szerepelni mindenféle műsoros estekre, ők pedig ott besöpörtek mindenféle kaját, és lehordták nekünk, többieknek a pincébe.

Lassan visszajött, előkerült mindenki: Ferencsik János például, aki korábban Budán, az Attila úton lakott, kapott egy lakást velünk srégen szemben, az egykori patika házában. Összeálltak a sorai, és az Opera elindult. De nagyon elindult. Kosz volt, bűz és romok, bennünk pedig elképesztő tettvágy és megkönnyebbülés. Éltünk.

Folytatása következik

³⁰ Fodor János (1906-1973) Énekes, 1938-tól a Magyar Királyi Operaház tagja, minden idők egyik legnagyobb hazai Wagner-énekesének egyike. 1968-ban vonult vissza.

